

شورای عالی حوزه های علمیه قم
مرکز مدیریت حوزه های علمیه خواهران
حوزه علمیه حضرت حکیمه (س)

سپاهان شهر

تحقیق ۱

عنوان:

عوامل استحکام خانواده در قرآن و روایات

استاد راهنما:

سرکار خانم فلاحیان بیشه

پژوهشگر:

حمیده کدخدایی

مرداد ۱۳۹۵

تقدیم:

تقدیم به ساحت مقدس امام زمان (عجل الله تعالی فرجه الشریف) و شهدای اسلام. مخصوص شهدای مدافع حرم که برای

دفاع از ناموس و شرف کشور، خانواده ایشان را تنها گذاشته و به دفاع از حرم بی بی زینب پرداخته و در این راه از جان

خود گذشتند.

شهدایی که بهترین با بودند در خانواده و خاطر ایشان، همواره راه گشا و الگوی یک خانواده دینی می باشد.

تقدیر و شکر:

با شکر و قدردانی از استاد مهربان و دل‌سوز سرکار خانم فلاحیان و با شکر از راهنمایی‌های خانم مولایی، ان شاء الله... زیر سایه

امام زمان (عجل الله تعالی فرجه الشریف) موفق و مؤید باشید و همواره در راه خدمتگزاری به سربازان آقا امام زمان (عجل

الله تعالی فرجه الشریف) سلامت و تندرست باشید.

چکیده:

یکی از اساسی ترین و ارزشمندترین راهکارهای استمرار، استقرار و پایداری ارزش های اخلاقی و دینی در جامعه، تقویت و تحکیم بنیان خانواده است. بخاطر اهمیت به این مسأله، تحصیل و معرفت به این گونه مسائل ارزشمند (تحکیم بنیان خانواده) نیاز به تحقیق و بررسی دارد که آن را در قرآن و روایات مورد بررسی قرار داده تا عوامل تحکیم اساس خانواده به زوجین جهت افزایش سطح آگاهی و بینش استحکام روابط اعضای خانواده ارائه نماید.

اهمیت این موضوع به حدی است که برقراری و استحکام جامعه به برقراری و استحکام خانواده بر می گردد و با هم رابطه ی علت و معلولی دارند. آیات و روایات موجود، عالی ترین رهنمودهای حیات انسان و راهکارهای پایدار و مستحکمی در مورد روابط میان اعضای خانواده ارائه می کنند. در این تحقیق پس از معنانشناسی خانواده به بررسی عوامل بیرونی و درونی استحکام خانواده از دیدگاه قرآن و روایات پرداخته است.

کلید واژه: استحکام، خانواده، حسن معاشرت، فرهنگ.

فهرست مطالب

عنوان صفحه

مقدمه ۱

بخش اول: کلیات و مفاهیم

فصل اول: کلیات

۱-۱-۱- تعریف و تبیین موضوع ۴

۱-۱-۲- ضرورت و اهمیت موضوع ۴

۱-۱-۳- اهداف و فواید موضوع ۴

۱-۱-۴- پیشینه موضوع ۵

۱-۱-۵- سؤالات موضوع ۵

۱-۱-۶- فرضیه موضوع ۵

۱-۱-۷- روش موضوع ۵

۱-۱-۸- ساختار موضوع ۶

۱-۱-۹- محدودیت ها و موانع موضوع ۶

۱-۱-۱۰- واژگان کلیدی ۶

فصل دوم: مفهوم شناسی

۱-۲-۱- مفهوم خانواده ۸

۲-۲-۱- مفهوم تحکیم ۹

۳-۲-۱- مفهوم حسن معاشرت ۹

بخش دوم: عوامل استحکام خانواده در قرآن و روایات

فصل اول: عوامل بیرون تأثیرگذار بر استحکام خانواده

۱۲-۱-۱- فرهنگ و محیط اجتماعی..... ۱۲

۱۳-۲-۱- اقتصاد جامعه..... ۱۳

۱۵-۳-۱- خانواده های ماقبل..... ۱۵

فصل دوم: عوامل درونی تأثیرگذار بر استحکام خانواده

۱۹-۱-۲- تغذیه سالم..... ۱۹

۲۱-۲-۲- درک موقعیت و جایگاه خانواده..... ۲۱

۲۳-۳-۲- حفظ شئون فردی..... ۲۳

۲۴-۴-۲- وجود روحیه صبر و پایداری و متانت در فراز و فرودهای زندگی..... ۲۴

۲۶-۵-۲- حسن معاشرت..... ۲۶

۲۷-۶-۲- ریاست مرد و تمکین زن..... ۲۷

۳۰-۷-۲- رعایت اصول اجتماعی..... ۳۰

۳۱-۸-۲- نشاط و شادابی در خانواده..... ۳۱

۳۲..... نتیجه گیری

۳۳..... منابع

مقدمه:

خانواده به عنوان هسته اولیه و مهمترین کانون زندگی انسان، دارای اهمیت ویژه ای در ساختن شخصیت اوست. چنانچه مرد و زن بتوانند بر اساس دستورات حیات بخش اسلام، این هسته اولیه زندگی اجتماعی را سرشار از مهر و عطوفت و گرمی و شادابی نمایند سعادت دنیوی و اخروی خود و فرزندانشان را فراهم کرده اند. دین مبین اسلام برای حفظ و زیباسازی و مهرورزی و استحکام بنیان خانواده اهمیت خاصی قائل شده است.

خداوند متعال در قرآن کریم می فرماید:

«وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً، إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ»^۱

از نشانه های خداوند این است که برای شما از جنس خودتان همسرانی آفرید تا بوسیله آنان آرامش و سکون یابید و در میان شما و همسران دوستی و مهربانی قرار داد. مطمئناً در این امر برای اهل اندیشه و تفکر، نشانه ها و عبرت هایی وجود دارد.»

طبق این بیهش قرآنی، خانواده نشانه ای از رحمت، عطوفت و حکمت اوست.

بنابراین بنیان خانواده که مهمترین عامل در ساختار شخصیت افراد و جلوه ای از رحمانیت پروردگار است باید همواره همچون دژی مستحکم در برابر انحرافات، لغزش ها و آفات و آسیب های مهم اجتماعی تقویت گردید، و ارتباط اعضای آن بر اساس رحمت، مودت به ویژه رابطه قلبی و عاطفی میان زن و شوهر استحکام یابد.

۱. روم، (۳۰)، آیه ۲۱.

بخش اول

کلیات و مفاهیم

فصل اول

کلیات

۱-۱-۱- تعریف و تبیین موضوع

موضوع تحقیق عوامل استحکام خانواده از منظر قرآن و روایات است. خانواده مهمترین قسمت از یک جامعه است که اگر خانواده درست عمل کند در جامعه نیز نقش به سزا و مثبتی خواهد داشت. برای همین منظور باید به شناخته عوامل استحکام خانواده پرداخت. چرا که اگر خانواده از ثبات و استحکام خوبی برخوردار باشد باعث پیشرفت و ترقی جامعه به سمت کمالات می شود و اینها با هم رابطه و تعامل دو طرفه دارند.

۱-۱-۲- اهمیت و ضرورت موضوع

خانواده به عنوان هسته اولیه و مهمترین کانون زندگی انسان، دارای اهمیت ویژه ای در ساختن شخصیت اوست. چنانچه زن و مرد بتوانند بر اساس دستورات حیات بخش اسلام، این هسته اولیه زندگی اجتماعی را سرشار از مهر و عطوفت و گرمی و شادابی نمایند سعادت دنیوی و اخروی خود و فرزندانشان را فراهم کرده اند. از این رو شناخت عوامل استحکام در روابط خانوادگی از اهمیت به سزایی برخوردار است و تحقیق در این موضوع ضرورت دارد.

۱-۱-۳- اهداف و فوائد تحقیق:

در این تحقیق سعی بر آن است که عوامل استحکام خانواده، هم عوامل بیرونی و هم عوامل درونی از منظر قرآن و روایات مورد بررسی قرار گیرد و در جهت استحکام خانواده ها قدمی هر چند ناچیز برداشته شود، چون اگر خانواده اصلاح شود جامعه نیز اصلاح می شود و این از مهمترین اهداف این تحقیق است. اصلاح

خانواده برابر با اصلاح جامعه است. بسیاری از مشکلات که در جامعه است نشأت گرفته از خانواده هاست. از جمله اعتیاد، قتل، دزدی و ...

۱-۱-۴- پیشینه تحقیق

با توجه به مطالعه کتاب ها و تفاسیر معتبر و استفاده از نرم افزارها و سایت ها، در این مورد تحقیق های زیادی صورت گرفته است.

اما در این تحقیق به عوامل بیرونی و عوامل درونی که بر استحکام خانواده تأثیر می گذارد اشاره شده است و این عوامل از دیدگاه قرآن و روایات بررسی می شود.

۱-۱-۵- سؤالات تحقیق

۱-۱-۵-۱- سؤال اصلی

عوامل استحکام خانواده در قرآن و روایات چیست؟

۱-۱-۵-۲- سؤالات فرعی

عوامل بیرونی تأثیر گذار بر استحکام خانواده از دید آیات و روایات چیست؟

عوامل درونی تأثیر گذار بر استحکام خانواده از دید آیات و روایات چیست؟

۱-۱-۶- فرضیه تحقیق

عواملی در جامعه و خانواده هستند که در استحکام خانواده نقش مثبت یا منفی را ایفا می کنند. این عوامل را باید شناخت و عامل استحکام خانواده را مورد بررسی قرار داد تا بتوان در جهت استحکام خانواده قدمی مثبت برداریم.

۱-۱-۷- روش تحقیق:

این تحقیق به اعتبار موضوع که هم فردی و هم اجتماعی است یک تحقیق اجتماعی و فردی و دینی است. و چون با جهت گیری دینی انجام شده است «یک تحقیق دینی» هم هست. راهکار آن کتابخانه الکترونیکی، کتابخانه، سایت ها و منابع دست اول می باشد.

۱-۱-۸- ساختار تحقیق:

به منظور بررسی موضوع مذکور، این تحقیق از مقدمه، دو بخش و نتایج تحقیق تشکیل شده است. بخش اول تحقیق با عنوان کلیات و مفاهیم شامل دو فصل است. فصل اول از این بخش از کلیات تحقیق تشکیل شده است. در این فصل ضمن تبیین مسأله و علت و اهمیت و ضرورت انتخاب آن به بررسی پیشینه، سؤال ها، فرضیه تحقیق و روش تحقیق نیز پرداخته است و همچنین در فصل دوم با عنوان مفاهیم به بررسی معانی واژه های کلیدی این تحقیق پرداخته است. بخش دوم نیز شامل دو فصل است: فصل اول عوامل بیرونی تأثیرگذار بر استحکام خانواده را از دید قرآن و روایات مورد بررسی قرار می دهد و فصل دوم عوامل درونی تأثیرگذار بر استحکام خانواده را از دید قرآن و روایات مورد بررسی قرار می دهد.

۱-۱-۹- محدودیت ها، مشکلات و موانع

در این زمینه با دسترسی به نرم افزارها و کتابخانه مسجد محل و حوزه در مورد منابع مشکل خاصی وجود نداشت.

۱-۱-۱۰- واژگان کلیدی:

خانواده: کوچکترین و مهمترین سلول یک جامعه، که از پیوند زناشویی بوجود می آید و با تولد بچه ها گسترش پیدا می کند.

تحکیم: استواری و پایداری، محکم بودن، پایه و ستون

حسن معاشرت: خوش رفتاری و خوش خویی در رفت و آمد و ارتباطات

فصل دوم

مفهوم شناسی

۱-۲-۱- مفهوم خانواده:

خانواده متشکل از افرادی است که از طریق پیوند زناشویی، هم خونی یا پذیرش فرزند با یکدیگر به عنوان زن، مادر، پدر و شوهر، برادر، خواهر، فرزند در ارتباط متقابل هستند، فرهنگ مشترک پدید می آورند و در واحد خاص زندگی می کنند. (منصور قنادان، جامعه شناسی مفاهیم کلیدی، تهران، آوای نور، ۱۳۷۵، ص ۱۴۸)

خانواده یکی از نظام های اولیه جوامع بشری است که با وجود تحولات اساسی، در اهداف کارکردهای خود ثابت مانده و هنوز در همه جوامع، اهمیت اساسی دارد. خانواده، مناسب ترین نظام برای تأمین نیازهای مادی و روانی بشر بوده و بهترین بستر را برای تأمین امنیت و آرامش روانی اعضای پرورش نسل جدید و اجتماعی کردن فرزندان و برآورده ساختن نیازهای عاطفی افراد فراهم نموده است. (محمد رضا سالاری فر، درآمدی بر نظام خانواده در اسلام، تهران نشر هاجر، ۱۳۹۰، ص ۱)

امروزه واژه خانواده چندین معنا دارد: نخستین معنا که خود به خود به ذهن راه می یابد همان، خانواده هسته ای، است واحدی متشکل از پدر، مادر و فرزندان که پیوندهای عاطفی شدیدی با یکدیگر دارند و معنای دوم واژه ی خانواده نشان دهنده ی گروهی از خویشان کمابیش نزدیک است که با هم زندگی نمی کنند و ممکن است در مکانی واحد به سر ببرند اما دارای پیوندهای کمابیش نیرومند قرابت نسبی یا سببی هستند.

در مکتب اسلام نیز خانواده به عنوان کهن ترین اجتماع انسان شمرده می شود زیرا از آغاز آفرینش انسان به صورت زوجی از زن و مرد در قالب خانواده قدم به گیتی نهاده است. خانواده در دیدگاه اسلام واحد بنیادین و مهمی محسوب می شود که زن و مرد و فرزندان را در گروهی هم بسته و مأمنی مقدس جمع می کند و ارزش هایی چون صمیمیت و همدلی را بر آنان حاکم می گرداند.

تأسیس خانواده و احکام آن در اسلام بر اساس فطرت الهی گرایش زن و مرد به یکدیگر بنا گردیده، از این رو، رویگردانی از این فطرت و سنت اجتماعی و بی توجهی به احکام و آداب شرعی آن سبب زوال پیوند اجتماعی و سقوط جامعه می شود. (هبه رئوف، مشارکت سیاسی زن دیدگاهی اسلامی، ترجمه: محسن آرمین، تهران، نشر قطره، ۱۳۷۷، ص ۱۶۵)

مفهوم تحکیم:

تحکیم در لغت به معنای داوری کردن و حکم ساختن آمده است. همچنین به معنای استوار کردن، محکم ساختن (محمد معین، لغتنامه، ج ۱، ص ۷۷۰)

مقصود از تحکیم (استحکام خانواده، فراگیری اصل اعتدال میان همگان، حاکمیت اخلاق و حفظ حقوق همه ی اعضا است. اگر هدف از برقراری زوجیت و تشکیل خانواده به تعبیر قرآن «به سکونت رسیدن اعضاست» لازم است که همه ی رفتارها و تعاملات در راستای تحقق این هدف باشد و منظور از تحکیم، به کمال رسیدن همین سکونت است که با کمترین نامردی و تحقیر حتی یک اعضاء در خانواده سازگار نیست. (مهری سوزی، کتاب زنان، زن، ازدواج، خانواده، فصلنامه شورای فرهنگی اجتماعی زنان، سال هفتم، زمستان ۱۳۸۳، ص ۲۰)

مفهوم حسن معاشرت:

حسن معاشرت به معنای خوش رفتاری و برخورد شایسته در حد متعارف است و معیاری برای آن در قانون پیش بینی نشده است.

در آیه ۱۹ سوره نساء آمده است: «عاشروهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ» یعنی با زنان خود حسن معاشرت در حد متعارف داشته باشید. در قانون مدنی تفاوتی بین زوجین در حسن معاشرت وجود ندارد.

بخش دوم

عوامل استحکام خانواده

در قرآن و روایات

فصل اول

عوامل بیرونی تأثیرگذار

بر استحکام خانواده

یک سری عوامل در بیرون از خانواده هستند که بر تحکیم خانواده تأثیر گذارند:

این عوامل در محیط جامعه می تواند تا حدودی بر خانواده تأثیر گذاشته که در این فصل به بررسی عوامل

بیرونی در سه بعد فرهنگ و محیط جامعه، اقتصاد جامعه و خانواده های ماقبل پرداخته می شود.

عوامل بیرونی تأثیرگذار بر استحکام خانواده:

این عوامل به طور کلی در سه محدوده ی فرهنگ و محیط اجتماعی، اقتصاد جامعه و خانواده های ماقبل

خلاصه می شود.

۲-۱-۱- فرهنگ و محیط اجتماعی:

روابط انسان، انعکاس آموخته های پیرامونی اوست. فرهنگ و نحوه ی زیست هر فرد، از اولین عوامل مؤثر

در روابط او می باشد. به طوری که از رفتار یک جامعه می توان وضعیت فرهنگی و محیط رشد مردم آن را

ارزیابی کرد.

صبوری، مدارا، حفظ عفت، پابندی به خانواده و همسر یا بر عکس پرخاشگری، عدم سازش، طغیانگری

و بی بند و باری از ویژگی هایی است که خانواده ها تا حدود زیادی از محیط خود می آموزند. بنابراین، یکی

از عوامل مؤثر در تحکیم روابط خانواده، داشتن محیطی سالم و هدایتگر است.

تأکید اسلام بر طهارت محیط، حفظ حدود الهی در جامعه و صیانت از فرهنگ اجتماعی از طریق امر به

معروف و نهی از منکر، همه به دلیل تأثیر قهری مفاسد بر فرد و خانواده است. این نکته مهم از آیه ی کریمه

ی: «كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ»^۱ بدست می آید که خداوند امت

۱. آل عمران، (۳)، آیه ۱۱۰.

مسلمان را به شرط امر به معروف و نهی از منکر، بهترین امت می نامد؛ زیرا اصلاح محیط از وظایف واجب مسلمین است.

۲-۱-۲- اقتصاد جامعه:

از دیگر عوامل پیرامون مؤثر در روابط خانواده، اقتصاد کلان در جامعه است. میزان درآمد خانواده و رفاه نسبی مردم، متأثر از اقتصاد عمومی است، همه شئون خانواده، تحت تأثیر این جریان خواهد بود. اقتصاد ضعیف، خانواده های فقیر را در پی خواهد داشت و روابط در خانواده ی فقیر با خانواده ی بی نیاز متفاوت است.

در چنین خانواده هایی، تلاش پدر به تنهایی جوابگو نیست، مادر نیز مجبور به کار در خارج از منزل است و گاه فرزندان نیز وارد بازار کار می شوند. این تلاش همگانی، اگر همراه با فرهنگ اشتغال جمعی نباشد در روابط اعضا مؤثر خواهد افتاد و در خانواده ایجاد فاصله و تنهایی خواهد کرد.

اشتغال مادران و جدایی آنان از کودکان در سنین مختلف از عواملی است که به صورت های مختلف در روان کودک و تعادل رفتاری وی مؤثر می باشد و باعث بروز نابسامانی های روانی خاصی در بزرگسالی می شود.^۱

درست است که اقتصاد جامعه در خانواده تأثیر دارد اما نقش اعضای خانواده نیز بی تأثیر نیست و به خصوص نقش زن به عنوان مادر و همسر در خانواده.

تدبیر اقتصادی یک خصیصه و ویژگی زنان خوب است که با توجه به امکانات اقتصادی شوهر برنامه ریزی می کنند.

زنان باید روح برتری جویی و هم چشمی و مدپرستی را کنار بگذارند و از تحمیل هزینه های طاقت فرسای زندگی به شوهران خویش خودداری کنند و موجب ناراحتی و پریشانی افکار آن ها نگردند.

۱. باقرساروخانی، مقدمه ای بر جامعه شناسی خانواده، تهران، سروش، ۱۳۷۰، ص ۱۷۲.

زن خوب، زنی است که درآمد و امکانات همسرش را در نظر بگیرد و در مصرف و مخارج زندگی و خانه صرفه جویی کند. با صرفه جویی بار مشکلات از دوش مردان برداشته می شود.

حضرت علی (علیه السلام) می فرمایند:

فَدَعَ الْاِسْرَافَ مَقْتَصِدًا وَ اذْكَرَ فِي الْيَوْمِ عَدَا... .

وَ قَدَّمَ الْفَضْلَ لِيَوْمِ حَاجَتِكَ.^۱

مولا علی می فرمایند: در این گیتی از اسراف و زیاده روی خودداری کنید و همیشه مقتصد و میانه رو باشید و روزهای مبادا و گرفتاری را در نظر بگیرید و به فکر فردایتان باشید و برای آن روز پس انداز کنید.....

پیامبر بزرگوار اسلام (صلی الله علیه و آله و سلم) می فرمایند:

از جمله برکات زن شایسته این است که هزینه زندگی او کمرشکن و سنگین نباشد

و در هنگام زایمان دچار مشقت نشود.^۲

از امام علی (علیه السلام):

«الاقْتِصَادُ يُنْمِي الْقَلِيلَ، وَالْاِسْرَافُ يُنْفِي الْجَزِيلَ»

قناعت و میانه روی کم را بیشتر ولی اسراف و زیاده روی مال بسیار فراوا را نابود می سازد.^۳

چقدر خانواده های متمکن بوده اند که در اثر اسراف های بی مورد سرمایه های خود را از دست داده اند و چه بسا انسان های تلاشگر و میانه رو که با برنامه ریزی و تدبیر عاقلانه و صرفه جویی روزهای تنگدستی را به عقب انداخته، به روزگار توانمندی رسیده اند.

۱. نهج البلاغه، ن ۲۱، ص ۸۷۱.

۲. جعفر سبحانی، مسائل ازدواج و حقوق خانواده، انتشارات بدر، ۱۳۷۵، ص ۳۲۳.

۳. عبدالواحد تعیمی آمری، غررالحکم، نشر دارالکتاب، ص ۱۵.

قال رسول الله (صلى الله عليه و آله و سلم):

الْمَرْأَةُ الصَّالِحَةُ أَحَدُ الْكَاسِبِينَ^۱

زن خوب یکی از دو عامل کسب روزی و پیشرفت اقتصادی خانه است.

حدیث بالا به این معنا است که مرد بیرون از خانه تلاش می کند و لوازم و وسایل زندگی را تأمین می نماید و زن نیکو سرشت و با تدبیر نیز در داخل خانه با مدیریت شایسته و صرفه جویی کمک شوهرش می باشد و از

اموال او محافظت می کند و در روایاتی چنین زنانی از بزرگترین نعمت های الهی به شمار آمده اند.^۲

هر قدر اقتصاد و زندگی خانوادگی توسط زنان بیشتر اداره شود، قدرت اجتماعی آن ها نیز در خانواده بیشتر خواهد شد و اشتغال در کار خارج از خانه، در چگونگی روابط عاطفی آن ها با اعضای خانواده اثر می گذارد.

هر قدر نظام جدید خانواده تغییر شکل پیدا می کند، روابط عاطفی ضعیف تر می شود.^۳

اما اقتصاد در روابط خانواده های غنی نیز، به گونه ای دیگر تأثیر گذار است. در این قشر نیز داشتن ثروت و امکانات رفاهی فراوان، اگر همراه با فرهنگ سازی نباشد و به فرهنگ صحیح مصرف توجه نشود سرگرمی افراد به تأمین خواسته های متنوع و متلون خود در داخل و خارج از منزل موجبات از هم گسیختگی روابط را فراهم می آورد، زیرا ناخواسته از لحظات همنشینی، هم زیستی و هم کلامی کمتر شده و از وابستگی های عاطفی و روانی کاسته می شود.^۴

۲-۱-۳- خانواده های ماقبل:

در خانواده های شرقی، از جمله ایرانی، خانواده ی جدید از خانواده های ماقبل (والدین زن و مرد) بریده نمی شوند و همیشه یک وابستگی عاطفی و امدادی با آنان را حفظ می کنند.

۱. محمدباقر مجلسی، بحارالانوار، بیروت، ۱۴۰۳ق، ج ۷۳، ص ۶۰.

۲. کلینی، اصول کافی، ترجمه: محمدباقر کمره ای، ۱۳۷۴، تهران، دفتر مطالعات تاریخ و معارف اسلامی، ج ۵، ص ۳۲۷.

۳. محمد حسین فرجاد، آسیب شناسی اجتماعی، تهران، بدر، ۱۳۶۳، ص ۱۵.

۴. محمد حسین فرجاد، آسیب شناسی اجتماعی، تهران، انتشارات بدر، ۱۳۶۳، ص ۱۶.

پدران و مادران هم، چندان رضایتی در استقلال کامل زوج جوان ندارند. از رو، گاه با دخالت های دلسوزانه ی خود زمینه ی اختلاف میان زوج را فراهم می آورند. این ارتباطات گرچه از حیث روانی مطلوب است، اما چنانچه به افراط کشیده شود، مخرب خواهد بود. تفریط در این روابط هم آسیب زننده است.

اسلام بر ادامه ی روابط فرزندان با خانواده های ماقبل تأکید دارد و آن را مایه ی برکت می داند. احترام به والدین، سرپرستی و نگهداری از بزرگسالان و تأمین آن ها و همچنین وجوب نفقه پدر و مادر، مادر بزرگ و پدر بزرگ از سفارشات اکید در روایات ائمه (علیهم السلام) است. خداوند در قرآن کریم، تکریم والدین را در چندین مورد توصیه می کند:

احسان به پدر و مادر وصیت خداوند است:

«وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حَسَنًا»^۱

بعد از شکر خداوند، والدین را شکر گذاری کنید:

«وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ ... أَنْ إِشْكُرْ لِي وَ لِيُؤَدِّيكَ وَ إِلَيَّ الْمَصِيرُ»^۲

احسان به پدر و مادر، سفارش خداوند بعد از سفارش به پرستش خود است.

«وَ إِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ وَ بِالْوَالِدِينَ إِحْسَانًا وَ ذِي الْقُرْبَىٰ ...»^۳

روشن است که احسان مرتبه ای بالاتر از احترام و اطاعت است. در مکتب اسلام، احترام به هر بزرگتری وظیفه است و اطاعت از هر کسی که به انسان خدمتی کرده، از ادب و اخلاق شمرده می شود، اما والدین جایگاه احسان را دارند، نه فقط احترام و اطاعت را.

اطاعت از والدین مگر در امر به شرک واجب است.

وَ إِنْ جَاهِدَاكَ لِتُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ، فَلَا تَطَعُهُمَا^۴

۱. عنکبوت، (۲۹)، آیه ۸

۲. لقمان، (۳۱)، آیه ۱۴

۳. بقره (۲)، آیه ۸۳

۴. عنکبوت (۲۹)، آیه ۸

اگر والدین بکوشند تا به من (خداوند) از روی جهل، شرک و رزی، از امر آن‌ها اطاعت مکن.

با توجه به مطالب ارائه شده، می‌توان نتیجه گرفت که عواملی در بیرون از خانواده و جامعه هستند که

می‌توانند در محیط خانواده در تأثیر بگذارند که در سستی و استحکام خانواده نقش اساسی داشته باشند.

فصل دوم

عوامل درونی تأثیرگذار

بر استحکام خانواده

عوامل درون خانوادگی، در تحکیم روابط بسیار متعدد است، خانواده حقوقی ترین و حساس ترین فضای اجتماعی است. در این مجموعه، روابط باید پایدار و دائمی باقی بماند. بنابراین، هیچ امری نباید موجب تضعیف آن شود. در یک دسته بندی کلی می توان عوامل مؤثر بر تحکیم روابط در درون خانواده را چنین برشمرد:

عوامل درونی تأثیر گذار بر استحکام خانواده

۲-۲-۱- تغذیه سالم:

همسران باید بدانند در صورت داشتن یک تغذیه سالم و ساده، می توان به کارهای مهم تر پرداخت و سخن حکیمانه ی «عقل سالم در بدن سالم است» نیز شاهد این مدعا می باشد.

تغذیه سالم و کامل نه تنها اندام و وضع جسمانی را بهبود می بخشد بلکه تأثیرات مثبتی بر زندگی می گذارد.

در غذا خوردن میانه رو باشید؛ رژیم غذایی مناسب، رمز سلامتی و یکی از مهمترین عوامل پیشگیری از بیماری های مختلف همچون ناراحتی قلبی، سکته مغزی، فشارخون بالا و ... می باشد.

امام علی (علیه السلام) می فرماید:

در قرآن آیه ای است که تمامی طب در آن جمع شده است؛ بخورید و بیاشامید ولی اسراف نکنید.^۱

اگر غذای حرام در خانه آمد، اگر خورد و خوراک شما از راه ربا، از راه رشوه، از راه مال مردم و بالاخره مال حرام شد بدانید که در این خانه ملائکه نیست که نیست بلکه جای آتش است.

از نظر قرآن ملائکه آسمان ها می بینند که این زن، این بچه ها بی گناه آتش می خورند.

۱. محمدباقر مجلسی، بحارالانوار، ج ۵۹، ص ۲۶۷ اشاره به سوره اعراف، آیه ۲۱.

«الذین یأکلون اموال الیتامی ظلماً إنّما یأکلون فی بُطونهم ناراً و سَیَصَلُونَ بِعِیراً»^۱

آنان که اموال یتیمان را می خورند در حقیقت آتش به شکم خود فرو می برند و بزودی به جهنم وارد می شوند.

لذا معنای آیه این است: آن کسانی که مال حرام بخورند آتش خورده اند.

در آیه دیگر:

«وَقَدِمْنَا إِلَى مَا عَمِلُوا مِنْ عَمَلٍ فَجَعَلْنَاهُ هَبَاءً مَّنْثُوراً»^۲

«و ما توجه به اعمال آنها نکرده همه را باطل و نابود گردانیدیم»

این آیه می فرماید: یک دسته ای هستند که عبادات خوبی دارند: نماز می خوانند، روزه گرفتند، حج رفتند،

زیارت رفتند، جلسه امام حسین (علیه السلام) که فضیلتش از همه اینها بالاتر است رفتند و گریه کردند.

امام صادق (علیه السلام) می فرماید:

والله این عبادات به اندازه ای درخشندگی دارد مثل لباس سفید اینها می آیند محشر،

اما مال حرام خوردند، مال دیگران را خوردند، تمام عملشان را از اینها می گیرند و

به طلبکارها می دهند. در قیامت همان بچه هایی که برایشان دلسوزی کردند به تو

نفرین می کنند و تو را جهنمی می کنند. بدبختی و وزرو، و بالش یکطرف، نفرین

زن و بچه اش هم یک طرف.^۳

بنابراین غذای حلال و سالم و پاک می تواند در استحکام خانواده تأثیر به سزایی داشته باشد و در مورد غذای

سالم و ساده نیز باید به نکاتی توجه کرد، چون تغذیه در سلامت جسم و در نتیجه سلامت روح تأثیر دارد.

۱. نساء(۴)، آیه ۹.

۲. فرقان(۲۵)، آیه ۲۳.

۳. حسین مظاهری، اخلاق در خانه ۱، قم، نشر اخلاق، ۷۴-۱۳۷۳، صص ۱۲۲ و ۱۲۳.

۲-۲-۲- درک موقعیت و جایگاه خانواده

درک موقعیت و جایگاه خانواده از سوی اعضاء، اولین گام در تنظیم روابط است. هر یک از افراد باید به هدف اصلی خانواده که سکونت اهل آن است، توجه داشته باشند و در جهت تأمین آن تلاش کنند و خواسته ها و توقعات خود را به سمت آن هدف سوق دهند.

نگاه قرآن به خانواده، نگاه به چند نفر که قصد هم زیستی زیر یک سقف را دارند نیست. قرآن، خانواده را نظامی جامع و در مسیر کمال می بیند و بالقوه آن را یک مجموعه ی متعالی برای تأمین اهدافی مقدس می انگارد که برای به فضیلت رساندن آن برنامه ریزی می کند و جایگاه حقوقی و وظایف افراد را با این ویژگی تعیین می نماید.

آیات زیر به این ویژگی خانواده مؤمن اشاره دارد:

«و کسانی که می گویند، پروردگارا! به ما از همسران و فرزندانمان آن ده که مایه

ی روشنی چشمان ما باشد و ما را پیشوای پرهیزگاران گردان»^۱

خداوند در سوره فرقان، دوازده ویژگی برای عباد الرحمن نام می برد. در یازدهمین ویژگی به ویژه خاص مؤمنین به خانواده و فرزندان اشاره می نماید.

بر طبق آیه مبارکه، آن ها تنها به ابراز احساسات اکتفا نمی کنند، بلکه برای خانواده و فرزندان خویش دعا می کنند. «بدیهی است که منظور این نیست که تنها در گوشه ای بنشینند و دعا کنند، بلکه دعا دلیل شوق و عشق درونیشان به این امر است و رمز تلاش و کوشش، مسلماً چنین افرادی آنچه در توان دارند، در تربیت فرزندان و همسران و آشنایی آن ها به اصول و فروع اسلام و راه های حق و عدالت، فروگذار نمی کنند»^۲

۱. فرقان (۲۵)، آیه ۷۴.

۲. ناصر مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، قم، دارالکتب اسلامی، ۱۳۶۸، ج ۱۵، ص ۱۶۷.

و در پایان آیه که می فرماید: «واجعلنا للمتقين اماماً» دعایی بسیار متعالی برای جمع خانواده می کند. در حقیقت یک مؤمن با یک برنامه ی درازمدت، خود و خانواده خود را تربیت می کند تا به عالی ترین مرتبه از بندگی یعنی جایگاه عبادالرحمان دست یابند.

«وَصَيَّنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ إِحْسَانًا، حَمَلَتْهُ أُمُّهُ كَرهًا وَوَضَعَتْهُ كَرهًا وَحَمَلُهُ وَفِصَالُهُ ثَلَاثُونَ شَهْرًا حَتَّى إِذَا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَبَلَغَ أَرْبَعِينَ سَنَةً قَالَ رَبُّ أَوْزِعْنِي، أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَى وَالِدِي وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ وَأَصْلِحْ لِي فِي ذُرِّيَّتِي إِنِّي تُبْتُ إِلَيْكَ وَتَنِيَّ الْمُسْلِمِينَ»^۱

خداوند انسان را به احسان والدین سفارش می کند و برای توجه دادن به فرزند، رنج مادر در سال های حمل، زایمان و شیر دادن (سی ماه) را یادآوری می شود تا اینکه نسل دوم به سن ۴۰ سالگی یعنی به سن کمال می رسد و از خداوند توفیق شکر نعمت های الهی نسبت خود و والدینش را می خواهد و برای فرزندانش (نسل سوم) دعا می کند صالح باشند و مورد رضای خالق قرار گیرند. تربیت جامع قرآنی، در این آیه مشهود است. طبق آیه ی مبارکه، مسلمانان باید خود و ریشه خود و نسل بعد از خود را به خداوند وصل کند و از او برای اصلاح همگان کمک بطلبد.

این جامعه ی مطلوب قرآنی است که در آن پیوستگی نسل ها با محوریت عبودیت و خداجویی حفظ می شود و هر کس با رشته ی محبت و وفا، به دو نسل قبل و بعد خود وابسته می شود.

حضرت سجاد(علیه السلام) در دعایی که به یکی از دوستان خود تعلیم داد، فرمود:

رَبِّ لَا تَدْرِنِي فَرْدًا وَأَنْتَ خَيْرُ الْوَارِثِينَ وَاجْعَلْ لِي مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا يَرْئِي فِي حَيَاتِي وَ
يَسْتَغْفِرْ لِي بَعْدَ مَوْتِي وَاجْعَلْ لِي خَلْقًا سَوِيًّا وَلَا تَجْعَلْ لِلشَّيْطَانِ فِيهِ نَصِيبًا، اللَّهُمَّ إِنِّي
اسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ، إِنَّكَ أَنْتَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ^۲

۱. احقان(۴۶)، آیه ۱۵

۲. محمد باقر مجلسی، بحارالانوار، ج ۸، تهران، اسلامیه، ۱۳۶۴، ص ۵۴۴.

پروردگارا، مرا تنها مگذار و تو بهترین وارثانی. برای من از جانب خود فرزندی
قرارداده که در زندگی وارث من باشد و بعد از مرگم، برایم طلب آموزش کند و او
را از نظر خلقت سالم و هماهنگ گردان و برای شیطان، در او بهره ای قراده.
خدایا! از تو طلب آموزش می کنم و به درگاہت توبه می نمایم که تو آمرزنده و
رحیمی.

حاکمیت این فرهنگ قرآنی و دعایی به طور مسلم در تحکیم و تحسین روابط خانواده مؤثر خواهد بود.

۲-۲-۳- حفظ شئون فردی

بهترین عبادت ها در اسلام این است که زن خدمت کند به شوهر یا شوهر خدمت کند به همسرش شهادت
در راه خدا بزرگترین است. آن خانمی که خدمتگزار شوهرش باشد، غذایی بپزد ظرفی بشوید، سفره ای پهن
کند، پروردگار عالم ثواب یک شهید را در نامه اعمالش می نویسد. در روایات داریم اگر یک آقائی خدمت
کند تا زن و بچه اش در رفاه و آسایش باشند ثواب یک شهید در نامه اعمالش می نویسند. الكأدُّ علی عیاله
كالمُجاهِدِ فی سبیل اللّهِ^۱

بالاترین خدمت، بالاترین عبادت خدمت کردن در خانه است.

از چیزهایی که رابطه با خدا را خیلی محکم می کند الفت بین زن و شوهر است.

خوشا به حال آن مردهایی که زنهایشان از آن ها راضیند و خوشا به حال آن زن هایی که شوهرانشان از
دست آنها راضیند و به خاطر این الفت و محبت که بین آن ها وجود دارد به همدیگر خدمت می کنند و رابطه
شان روز به روز محکم تر می شود. این الفت و مودت باعث برکت خدا در خانه می شود و فضل خدا به آن
ها نسل مبارک و با برکتی است.^۲

۱. محم تقی مجلسی، بحارالانوار، تهران، نشر اسلامی، ۱۳۶۴، ج ۱۳، ص ۱۰۴.

۲. حسین مظاهری، اخلاق در خانه ۱، قم، نشر اخلاق، ۷۳-۷۴، صص ۱۱۹ و ۱۲۰.

اما این خدمات که زن به شوهر و شوهر به زن و بچه ها می کند باید با حفظ شئون فردی باشد تا به استحکام خانواده منجر شود اگر شئون فردی حفظ نشود نه تنها مفید نیست بلکه پایه های خانواده را به سستی می کشاند. گاه زوجین به نحوی در نقش خانوادگی خود فرو می روند که خود را فراموش می کنند. مادر فقط مادر است برای فرزندان و همسر است برای شوهرش و حقوق خویش را از یاد می برد و پدر هم به همین گونه. شناخت حقوق و وظایف در رشد و ایفای مسئولیتشان نسبت به غیر، بسیار مؤثر است.

بنابراین زن و مرد باید علاوه بر اهتمام به نقش های خویش، تأمین خواسته ها و نیازهای خود را نیز جزو عوامل تحکیم و تعالی بخش خانواده قلمداد کنند.

عبادت، کسب کمالات معنوی و اجتماعی، سلامت جسمانی و روانی، تفریح و ورزش، سفر ارتباط منطقی با خانواده و نزدیکان و ... هم باید در دستور کار زن و مرد به طور منظم وجود داشته باشد.

نادیده گرفتن این نیازها نه تنها معقول نیست بلکه یک نوع کاستی در خانواده است و در دراز مدت بر روابط خانواده اثر سوء دارد.

زن و مرد باید یکدیگر را در رساندن به کمالات یاری دهند و مانع راه یکدیگر نباشند تا از این طریق علاوه بر انجام تکالیف الهی، در اجر اخروی آن شریک باشند و خانواده را به هدف اصلی آن نزدیک کنند و به انگیزه و شادابی اهل خانه، در داشتن یک خانواده متکامل الهی بیفزایند.^۱

۲-۲-۴- وجود روحیه صبر و پایداری و متانت در فراز و فرودهای زندگی

قوی ترین و شایع ترین واکنش در برابر حوادث ناگوار و ناخوشایند بی تابی کردن است. طبع اولیه ی انسان این است که در برابر ناخوشی های زندگی بی تاب می گردد. قرآن می فرماید: «همانا انسان حریص و بی تاب آفریده شده است، هر گاه بدی به او برسد بی تاب می شود^۲ إِنَّ الْإِنْسَانَ خُلِقَ هَلُوعاً إِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ جَزُوعاً وَ إِذَا مَسَّهُ الْخَيْرُ مَمْنُوعاً إِلَّا الْمُصَلِّينَ.

۱. مهری سوزی، کتاب زنان، ازدواج، خانواده ۳، فصلنامه شورای فرهنگی اجتماعی زنان، سال هفتم، ۱۳۸۳، ص ۳۵.

۲. معارج (۷۰)، آیات ۱۹/۲۰.

امام کاظم (علیه السلام) فرمودند:

«مصیبت برای شخص بردبار یکی است برای شخص بی قرار دو تا»^۱

از این روست که برای فرد شکیباً تنها آسیب نشانی از مصیبت باقی می ماند که آن هم در اثر صبر، از هم فرو می پاشد.

باز امام علی (علیه السلام) فرمودند:

«شکیبایی مصیبت را از هم می پاشد»^۲

اما برای فرد بی قرار و بی تاب، هم آسیب از مصیبت می ماند و هم آسیب ناشی از بی تابی و لذا اگر بتنهایی بر کسی چیره شود روی آسایش را نخواهد دید.

صفت مقابل جزع و فزع، صبر و استقامت است که برای آن پاداش در نظر گرفته شده است.

و آن صبر در مقابل مصیبتها، صبر در مقابل ناملایمات، صبر در تربیت فرزند، صبر خانم در مقابل بدیهای شوهر یا شوهر در مقابل بدی های زن است.

بهترین محل صبر محیط خانه است. بهشت هشت در دارد و یکی از درهایش مخصوص افرادی است که

صبر بر بلا، صبر بر مصیبت، صبر بر معصیت، صبر در عبادت دارند.

اینها از آن در خاص وارد می شوند که بالاترین درهاست. زیرا همه ائمه اطهار از آن در می روند چون

مصیبت آنها زیاد بود و صبر کردند در آیه قرآن آمده است: *إِنَّمَا يُوفِي الصَّابِرُونَ أَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ*^۳

خداوند صابران را به حد کامل و بدون حساب پاداش خواهد داد.

۱. ابو محمد حرانی، تحف العقول عن آل رسول، قم، مؤسسه نشر اسلامی، ۱۳۸۷، ص ۶۹۷.

۲. عبدالواحد آمری، غررالحکم و دررالحکم، ترجمه محمدعلی انصاری، قم، امام عصر، ۱۳۸۵، ج ۵۰، ص ۶۹۷.

۳. زمر (۳۹)، آیه ۱۰.

امام حسین (علیه السلام) از آن در وارد می شود، خانواده های معظم شهداء اگر صبر کنند و بالاخره آن خانم یا آقای که به خاطر استحکام خانواده صبر می کند بر مشکلات، بر بدیهای طرف مقابل و در راه تربیت صحیح فرزندان نیز شامل همین افراد می شود و از آن در وارد بهشت می شوند.^۱

با صبر و بردباری انسان می تواند بر حوادث تلخ غلبه کرده و آن ها را پشت سرگذارد. برای همین است که تأکید بسیاری بر صبر و بردباری در قرآن و روایات آمده است.

پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) در این باره می فرماید:

«کسی که بی تابی و تنیدگی بر او چیره شود آسودگی از او رخت بر بندد».^۲

در قرآن نیز به صبر و بردباری و بالابردن سطح مقاومت بارها سفارش شده است. قرآن به صبر و شکیبایی فراخوانه و علاوه بر این الگوی صبری چون یعقوب (علیه السلام)، ایوب (علیه السلام) و پیامبر گرامی اسلام (صلی الله علیه و آله و سلم) و ... را به مردم معرفی می نماید.^۳

۲-۲-۵- حسن معاشرت

حسن معاشرت در خانواده، در دو محدوده ی مرزهای حقوقی و دستورات العمل های اخلاقی تعیین می شود. تعمیر حسن معاشرت که به عنوان یک وظیفه برای شوهر و یک حق برای زن مطرح می شود و عامل تحکیم زندگی خانوادگی است، اگر به خوبی باز شود، نشان دهنده ی تمام آن اموری است که مرد در برابر زن باید انجام دهد.

در «نفقه» همه ی نیازمندی های جسمی زن باید تأمین شود و در «حسن معاشرت» همه ی نیازمندی های روحی او.^۴

حساسیت محیط خانواده، اهداف بلند مدت و مقدس آن اقتضا می کند که همسران بیشترین دقت را در رعایت حسن معاشرت با یکدیگر داشته باشند و از خانه فضایی سرشار از انس و ملامت بسازند زیرا خداوند،

۱. حسین مظاهری، اخلاق در خانواده ۱، قسم، نشر اخلاق، ۱۳۷۴، صص ۱۹۸، ۱۹۹.

۲. عباس پسندیده، رضایت از زندگی، قم، دارالحدیث، ۱۳۸۴، ص ۲۲۸.

۳. عبدالکریم بهجت پور و دیگران، تفسیر موضوعی قرآن کریم، ص ۲۰۳، سحر حیدری، ماهنامه پیام زن، شماره ۲۴۱، ص ۴.

۴. احمد بهشتی، خانواده در قرآن، قم، دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۷، ص ۱۷۴.

زن و مرد را هدفمند در کنار یکدیگر قرار داده است و کمال آن دو را در این آمیختگی و تشکیل خانواده تعبیر کرده است.

تعبیر لطیفی در آیات ۲۰ و ۲۱ سوره روم در این خصوص وجود دارد.

خداوند در آیه ۲۰ پس از آن که به حیات زمین بعد از مرگش اشاره می کند و پراکنندگی بشر بر روی زمین برای کار و تلاش و کسب روزی و مال را یادآوری می کند: «و من آیاته أن خلقکم من ترابٍ ثمَّ اذا أنتم بشرٌ تنتثرون در آیه ۲۱ می فرماید: «از نشانه های خداوند آن است که برای شما از جنس خودتان همسرانی آفرید تا با آنان به آرامش برسید.

علامه طباطبایی می فرماید: منظور از انسان در این آیه، مرد است و مراد از انتشار، به دنبال روزی رفتن و انجام اعمالی که لازمه زندگی است و... ولی خداوند زن ها را آفرید و در وجود آن ها چیزی تعبیه کرد که موجب آرامش مردان می شود.^۱

۲-۲-۶- ریاست مرد و تمکین زن

می دانیم که زن و شوهر با هم نمی توانند سرپرستی خانواده را بر عهده بگیرند زیرا نتیجه اینگونه مدیریت ها هرج و مرج و عقب ماندگی در خانواده می باشد. خداوند متعال در آیه «الرجال قوامون على النساء»^۲ با نسبت دادن قوامیت به مردان، فصل حقوقی وسیعی را در کانون خانواده می گشاید و تکلیف سنگینی بر دوش مردان بار می کند.

مرحوم علامه طباطبایی در ذیل آیه ۳۴ سوره نساء، علاوه بر اینکه تفوق و سرپرستی شوهر را بر همسرش بیان می کند یک معنی کلی و عمومی نیز از آن استفاده می شود.

۱. سید محمد حسین طباطبایی، تفسیرالمیزان، قم، نشر اسلامی، ۱۳۶۳، ج ۴، ص ۲۳۱.

۲. نساء(۴)، آیه ۳۴.

در مسائل اجتماعی نیز مردان مسئول اداره امور زنان بوده و بر آنان از این جهت نیز مقدم می‌باشند. بنابراین کارهای مهم اجتماعی از قبیل: مسائل حکومتی، قضاوت، جنگ و دفاع مسئولیتش بر مردان است و زمام امور در این موارد در دست آنان قرار می‌گیرد.^۱

اگر طبق آیه ی قرآن «قومیت» در خانواده به مرد سپرده می‌شود، این مسئولیت تفسیری شخصی یا تاریخی را بر نمی‌تابد تا حاکمیت مرد بر خانواده، طبق سلیقه ی فردی صورت گیرد، بلکه این ریاست صرفاً سمتی است که وظایف بسیار مهمی را بر عهده ی مرد می‌گذارد.

اولین وظیفه ی مرد، برپایی و رعایت اصل معروف در خانواده است؛ یعنی قبل از آن که مردان مسئولیت قومیت بر زنان را بپذیرند مأمور به فرمان «قُلْ أَمْرٌ رَبِّی بِالْقِسْطِ»^۲ و «کونوا قوامین بالقسط»^۳ می‌باشند و مهم آن است که برپایی قسط در خانواده توسط مردان، حداقل وظیفه آنان در برقراری روابط در خانواده خواهد بود و باید آن را تا حد متعالی از «حسن معاشرت» تعالی بخشند.

این مدیریت فخر معنوی نیست بلکه یک کار اجرایی است و این چنین نیست که آن کس که رئیس یا مسئول شد و قوام شد، به خدا نزدیک تر باشد؛ آن فقط یک مسئولیت اجرایی است.^۴

سپردن این وظیفه به مردان، نه به دلایل بالاتر بودن شخصیت انسانی آن‌هاست و نه به سبب امتیاز آن‌ها در جهان دیگر، زیرا آن صرفاً بستگی به تقوا و پرهیزگاری دارد. همان طور که شخصیت انسانی یک معاون از یک رئیس ممکن است در جنبه های مختلف بالاتر باشد اما رئیس برای سرپرستی کاری که به او محول شده، از معاون شایسته تر است.^۵

۱. محمدحسین طباطبایی، تفسیرالمیزان، قم، نشر اسلامی، ۱۳۶۳، ج ۴، ص ۳۶۵.

۲. اعراف(۷)، آیه ۲۱.

۳. نساء(۴)، آیه ۳۴.

۴. عبدالله جوادی آملی، زن در آیینه جمال و جلال، تهران، رجا، ۱۳۶۹، ص ۳۶۷.

۵. ناصرمکارم شیرازی، تفسیر نمونه، قم، دارالکتب اسلامی، ۱۳۶۸، ج ۳، ص ۴۱۳.

بنابراین اگر اسلام به زن دستور تمکین و به مرد اختیار و سرپرستی می دهد، تنها برای بیان وظیفه است و هیچ یک نه معیار فضیلت است، نه موجب نقص... نظام آفرینش استعدادهای متقابل و متخالف می طلبد و این تفاوت هم، برای تسخیر دو جانبه و متقابل است، نه تسخیر یک جانبه و این تسخیر نشانه فضیلت نیست، بلکه معیار فضیلت در چیز دیگر است که آن تقرب إلى الله است.^۱

در آیه ی ۱۲ سوره ممتحنه که کیفیت بیعت زنان با رسول خدا(صلی الله علیه و آله و سلم) را در مکه معظمه نشان می دهد، مسئولیت و وظایف آنان را نیز بازگو می کند و هیچگونه مسئولیت اجتماعی را بر زنان متوجه نمی سازد علاوه بر این در طول تاریخ جهان و نیز سنت نبوی و سیره ائمه هرگز زنان عهده دار مسئولیت اداره ی امور خانه نبوده اند.

رسول خدا(صلی الله علیه و آله و سلم) فرمودند:

لَنْ يَفْلَحَ قَوْمٌ وَّ لَوْ أَمَرَهُمْ إِمْرَأَةٌ

مردمی که اداره ی امور کلی خود را به زنان واگذار کنند، هرگز سعادتمند و خوشبخت نخواهند بود.^۲

قال رسول الله(صلی الله علیه و آله و سلم):

طاعه المرثه نوامه

پیروی کردن از زنان و اطاعت از آنان موجب ندامت و پشیمانی است.^۳

قال الباقر(علیه السلام):

ليسَ على النساءِ... ولا تولی المراه القضاء، ولا تکی الاماره و لا تستشارُ

برای زنان مناصب اجتماعی از قبیل قضاوت، داوری و حکومتی و مسائل سیاسی و موضوعات مشورتی و

... سزاوار نمی باشد.^۴

۱. همان، ص ۳۶۵.

۲. علاء الدین علی بن حسام معروف به متقی هندی، کنز العمال، بیروت، مؤسسه الرساله، ۱۴۰۱ق، چاپ پنجم، ج ۶، ص ۲۳.

۳. محمد تقی مجلسی، روضه المتقین، تهران، مؤسسه فرهنگی اسلامی کوشاپور، ۱۳۷۹، ج ۸، ص ۵۱۴.

۴. شیخ حر عاملی، وسائل الشیعه، تهران: ۱۳۸۷، ج ۱۴، ص ۱۶۲.

با توجه به تفسیر آیه قرآن و روایات و احادیث روشن می شود سرپرستی و قوامیت مرد و تمکین زد که در اسلام به آن تأکید و مورد توجه قرار گرفته است.

۲-۲-۲- رعایت اصول اجتماعی

کسانی که مهارت های عملی ارتباطات اجتماعی را به درستی فرا گرفته باشند دارای وسعت فکر و هوش و فراستی خواهند شد که در روابط درون خانواده نیز تأثیر گذاشته قوه دور اندیشی و آینده نگری را در آن ها تقویت می نماید.

مهارت اجتماعی با نشاط نه تنها مشروع و تداوم روابط متقابل مثبت با دیگران را فراهم می آورد، بلکه توانایی نیل به اهداف ارتباط با دیگران را نیز در شخص ایجاد می کند.

لذا رعایت اصول اجتماعی موجب تداوم و استحکام خانواده می شود. یکی از این موارد اظهار شادی در هنگام دیدار داشتن، روابط حسنه با افراد در بیان جملات و صحبت های مثبت و خوش آیند، موج بزرگی از انرژی مثبت را به اطرافیان انتقال می دهد.

احساس مفید بودن و رضایت از کار و تلاش، باعث خوشحالی و نشاط روح می گردد و این امر به سایر افراد مرتبط به یکدیگر تأثیر مثبت گذاشته و رفته رفته یک شهر اصلاح می شود.

امام باقر(علیه السلام) در این زمینه می فرماید:

لبخند زدن، بر روی مؤمن حسنه و ثواب است و برگرداندن آسیب از وی نیز ثواب

است، محبوب ترین عبادت در پیشگاه خدا شاد کردن مؤمن است.^۱

همچنین امام صادق(علیه السلام) در زمینه قالب های شادی می فرماید:

شادی در سه خصلت است: وفاداری، رعایت حقوق و ایستادگی در برابر سختی های زمانه.^۲

۱. محمدباقر مجلسی، بحارالانوار،

۲. محمد محمدی ری شهری، میزان الحکمه، مؤسسه تحقیقات و نشر معارف اهل بیت(علیه السلام)، ۱۳۲۵، ج ۵، ص ۲۴۴۸.

امام صادق (علیه السلام) می فرماید:

هر کس به چهره برادر مؤمن خود لبخند بزند، آن لبخند برای او حسنه ی باشد.^۱

با توجه به احادیث بالا کسی که بتواند اصول اجتماعی و آداب آن را رعایت کند می تواند در خانواده نیز

تأثیر گذار بوده و باعث استحکام هر چه بیشتر بنیاد خانواده شود.

۲-۲-۸- نشاط و شادابی در خانواده

خداوند متعال یکی از نشانه های قدرت و توانش را در آفرینش «ازدواج» و همسران می داند که مایه ی

آرامش دل ها و عشق مقدس در کانون خانواده می باشند و با مهر و محبت ویژه ای، صفا و نشاط بیشتر به

اعضاء خانواده می بخشند. سوره روم، آیه ۲۱

خوشرفتاری با خانواده باعث تقرب به خدا می شود و موجب پاداش اخروی

قال رسول الله (صلی الله علیه و آله و سلم):

ألا خیرکم خیرکم لنسائه، و أنا خیرکم لنسائی.^۲

ممتازترین و بهترین شما کسی است که بر همسر خود مهربانتر باشد و این را بدانید که من مهربانترین شما

بر خانواده ام می باشم.

قال رسول الله (صلی الله علیه و آله و سلم):

إن اکمل المؤمنین ایماناً أحسنهم خلقاً و خیارکم لنسائهم^۳

بهترین و کاملترین شما از نظر ایمان کسی است که علاوه بر داشتن اخلاق نیک، به خانواده اش بسیار

مهربان باشد.

۱. شیخ کلینی، اصول کافی، تهران، ولی عصر، ۱۳۷۵، ج ۲، ص ۲۰۶.

۲. شیخ حر عاملی، وسائل الشیعه، تهران، ۱۳۸۷، ج ۱۴، ص ۱۲۲.

۳. محمد باقر مجلسی، بحار الانوار، تهران، اسلامیة، ۱۳۶۴، ج ۱۰۳، ص ۲۲۶.

معاشرت نیکو و خوش خلقی با همسر و احترام و اکرام وی، در فرزندان نیز تأثیر دارد و باعث ایجاد محیطی شاد و با نشاط در خانه می شود. مسلماً چنین افرادی که در این خانواده ها رشد پیدا می کنند مهارت عملی ارتباطات اجتماعی را نیز بدست آورده و با دیگران هم در محیط اجتماع به خوبی برخورد و معاشرت دارند. در این صورت اصول اجتماعی را رعایت کرده پس خوش خلقی و نشاط در خانه، برای اجتماع مفید است و ارتباط و رعایت اصول اجتماعی نیز در محیط خانواده مؤثر است. یک رابطه دو گانه است که به استحکام خانواده کمک می کند.

نتیجه گیری:

انسان همواره به شناخت آن چه در طول زندگی با آن در ارتباط است نیاز دارد. از مهم ترین آن ها خانواده است که نحوه ی تشکیل و بقای آن نقش مهمی در سعادت مندی افراد، جوامع و ملت ها دارد و لذا باید در تحکیم بنیان های خانوادگی بسیار کوشید.

خانواده محفلی است روحانی که اگر همه ی اعضا موظف به وظایف خود و متعهد به رعایت حقوق دیگران باشند به تجلیگاه اراده ی حق، مظهر یگانگی و توحید عملی تبدیل خواهد شد که همان هدف کلی از خلقت و مَا خَلَقَتَ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ سوره ذاریات/۵۶ را در این فضای ملکوتی محقق خواهد کرد.

دین اسلام در این عرصه نیز هم چون سایر ابعاد و عرصه های آموزه های متعالی و حیات بخش را ارائه می نماید و بر عواملی چون ایمان، تقوا، عشق و محبت، خوش خلقی، حسن معاشرت، شناخت حقوق و وظایف، احترام متقابل، مدیریت صحیح و ... در اعضای خانواده تأکید می کند.

فهرست منابع

* قرآن

* نهج البلاغه

۱. آمدی، عبدالواحد، غررالحکم و دررالحکم، ترجمه محمدعلی انصاری، قم، امام عصر، ۱۳۸۵.
۲. بهجت پور، عبدالکریم، و دیگران، تفسیر موضوعی قرآن کریم.
۳. پسندیده، عباس، رضایت از زندگی، قم، دارالحديث، ۱۳۸۴.
۴. تعیمی آمدی، عبدالواحد، غررالحکم، دارالکتاب
۵. حرانی، ابو محمد، تحف العقول عن آل رسول، قم، مؤسسه نشر اسلامی، ۱۳۸۷.
۶. حرّ عاملی، وسائل الشیعه، تهران، ۱۳۸۷.
۷. حیدری، سحر، ماهنامه پیام زن، شماره ۲۴۱.
۸. جوادی آملی، عبدالله، زن در آئینه جمال و جلال، تهران، نشر رجاء، ۱۳۶۹.
۹. ساروخانی، باقر، مقدمه ای بر جامعه شناسی خانواده، تهران، سروش، ۱۳۷۰.
۱۰. سبحانی، جعفر، مسائل ازدواج و حقوق خانواده، انتشارات بدر، ۱۳۷۵.
۱۱. سویزی، مهری، کتاب زنان، ازدواج، خانواده (۳)، فصلنامه شورای فرهنگی اجتماعی زنان، سال هفتم، ۱۳۸۳.
۱۲. طباطبایی، محمدحسین، تفسیرالمیزان، قم، نشر اسلامی، ۱۳۶۳.
۱۳. فرجاد، محمدحسین، آسیب شناسی اجتماعی، تهران، انتشارات بدر، ۱۳۶۳.
۱۴. کلینی، اصول کافی، تهران، ۱۳۷۴، دفتر مطالعات تاریخ و معارف اسلامی.
۱۵. متقی هندی، علاء الدین علی بن حسام، کنز العمال، بیروت، مؤسسه الرساله، ۱۴۰۱ق، چاپ پنجم.
۱۶. محمدی ری شهری، محمد، میزان الحکمه، نشر معارف اهل بیت، ۱۳۲۵.
۱۷. مجلسی، محمدباقر، بحار الانوار، تهران، اسلامی، ۱۳۶۴.
۱۸. مظاهری، حسین، اخلاق در خانه (۱)، قم، نشر اخلاق ۷۴-۱۳۷۳.
۱۹. مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، قم، دارالکتب اسلامی، ۱۳۶۸.